

УДК 94(477)

С.С. Баханова

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА У СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ

У статті на основі аналізу сучасних шкільних підручників з історії визначаються особливості висвітлення Західноукраїнської Народної Республіки.

Ключові слова: державотворення, Західноукраїнська Народна Республіка, шкільний підручник історії.

Баханова С. Західноукраїнська Народна республіка в сучасних шкільних підручниках історії. В статті на основі аналізу сучасних шкільних підручників історії визначаються особливості висвітлення Західноукраїнської Народної Республіки.

Ключевые слова: создание государства, Західноукраїнська Народна Республіка, шкільний підручник історії.

Bakhanova S. Western Ukrainian people's Republic in the modern school textbooks of history. In the article on the basis of the analysis of the modern school history textbooks are determined by the features of the coverage of the Western Ukrainian people's Republic.

Keywords: creation of the state, Western Ukrainian people's Republic, school textbook of history.

Сучасному етапові розвитку української історичної науки притаманне розширення тематики історичних праць, залучення як об'єктів вивчення цілого кола нових історіографічних джерел, до якого належать шкільні підручники з історії. Завданням сучасних підручників є орієнтація історичної свідомості учнів на національні цінності, однією з важливіших з них є державність.

Проблема висвітлення процесу українського державотворення в сучасних шкільних підручниках знайшла своє відображення у роботах, присвячених шкільному підручнику як специфічному історіографічному джерелу (в російській історіографії Т. Володіна, О. Орловський, Н. Поваляєва, О. Крючкова, О. Фукс, М. Шабельникова, в українській – І. Гирич, Я. Грицак, Г. Касьянов, Л. Зашкільняк, О. Удод, Н. Яковенко та ін.); дидактичним аспектам подання історичного матеріалу у підручнику (К. Баханов, І. Гирич, Н. Гупан, В. Мисан, О. Пометун.); аналізу висвітлення окремих тем і ракурсів шкільних підручників (Н. Гончаренко, М. Кушнар'єв, М. Мудрий, В. Середа, Ю. Шаповал, Н. Яковенко та ін.); висвітленню у підручниках подій і явищ, які хронологічно і тематично пов'язані з предметом дослідження (С. Литвин, О. Дубас, К. Стецевич, О. Радзивілл).

Метою статті є визначити особливості висвітлення державотворчих процесів на західноукраїнських землях у шкільних підручниках з історії кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Інформація про Західноукраїнську Народну Республіку за радянських часів містилася у підручниках з історії Української СРСР у межах параграфу, присвяченого боротьбі за владу рад на західноукраїнських землях, де роз'яснювалася теза «короткого курсу» історії України про ЗУНР як буржуазну республіку, що утворилася внаслідок розвалу «клаптевої австро-угорської габсбурзької монархії»); Жовтневої революції в Росії й утворення Української Радянської держави (1962). Порівняння підручників з історії УРСР 1962 – 1987 рр. дає підставу стверджувати про певну еволюцію оцінок [3; 13; 14; 17]. Спочатку згадувалося, що ЗУНР була створена «українською буржуазією і поміщиками Західної України» з метою «не допустити робітників і селян до влади» після розпаду Австро-Угорщини. Пізніше вилучили додаток «Західної України», замінили «українську» на «місцеву», згодом (1987) визначення прибрали взагалі та радикалізували мету: створення – придушення революційних виступів. Якщо у підручнику 1962 р. зазначалося, що утворений у жовтні 1918 р. орган був подібним

до Центральної Ради, але назва його не подавалася, то в подальшому Національна рада згадуватиметься як така, що захопила владу і проголосила «так звану» ЗУНР. У підручниках подано назви уряду та армії – Державний секретаріат з ярликом «буржуазно-поміщицький» (1987) і Галицька армія, яка формувалася «з синків буржуазії і поміщиків (1962, 1974), і кулаків» (1979) й у версії 1987 р. називалася більш нейтрально збройними силами без соціальних наголосів. Політика Національної ради характеризувалася кількома словами й уподібнювалася політиці УЦР: збереження законів, приватної власності, орієнтація на країни Антанти, укладання договору з Директорією «про приєднання ЗУНР до петлюрівської УНР» (1974).

Починаючи з 1992 р., у підручниках відбувається певна переоцінка ЗУНР. Згадка про ЗУНР з'являється в усіх навчальних книгах з історії для п'ятого класу (О. Кучерук, В. Мисан, В. Власов, О. Данилевська) здебільшого у контексті злуки ЗУНР та УНР. О. Кучерук навіть наголошував на «сформуванні війська ЗУНР – УГА» [2, с.173]. Посібник «Гомін віків» (І. Гриценко, М. Карабанов, А. Лотоцький) містить параграф, де йдеться про створення Української національної Ради, метою якої було «утворення Української держави на західноукраїнських землях», листопадове повстання у Львові, проголошення ЗУНР та створення уряду К. Левицького, організацію УГА, злуку ЗУНР та УНР, зміни у символіці держави. У посібнику Д. Дорошенка у невеличкому параграфі «Західноукраїнська Республіка» відводилося кілька речень про утворення Української Національної Ради на чолі з Є. Петрушевичем, яка взяла владу в Східній Галичині, подіям 1 листопада 1918 р. (оточення Львова українськими добровольцями, повстання поляків, бої на вулицях міста, відступ українців тощо) [2, с.215].

Підручник з історії України (1991) уперше згадує про ЗУНР у ліхтарику «Утворення Директорії» повідомленням про об'єднання УНР і ЗУНР з використанням у лапках терміну «злука» і наголосом на приреченість «першої спроби возз'єднати в єдиній державі землі українського народу». У позатекстовому компоненті подано витяг з «Декларації про об'єднання УНР і ЗУНР». Детальніше події в Східній Галичині розглядаються у відповідному ліхтарику параграфу «Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях». За характером викладу матеріалу підручник поєднував у собі риторику радянських часів («визрівання революційної ситуації», «Жовтнева революція вперше поставила на практичний ґрунт... мрію», «боротьба трудящих... за встановлення Радянської влади закінчилася невдачею») з нейтральними характеристиками, на зразок: «українське населення» замість трудящих мас України [8, с.93–123].

Сучасні українські підручники більш-менш одностайні у визначенні основних процесів, що спричинили утворення ЗУНР, називаючи: піднесення національно-визвольного руху [6; 8; 18; 20] або активізація руху за самовизначення і утворення самостійних держав [1; 7; 10]; наближення поразки Четверного союзу [1; 7; 18] або розвал імперії Габсбургів [6; 9; 19]. Деякі автори як привід для проголошення називають конкретну подію, згадуючи таємний пункт Брестської угоди [7; 18] і рішення селянського віча [7; 8]; заяву К. Левицького в австрійському парламенті про домагання українцями національно-територіальної автономії [20], прагнення українців власної державності замість пропонованого Австро-Угорщиною федеративного переоблаштування держави [18].

Процес утворення Національної Ради виглядає у підручниках як: обрання учасниками загальних зборів українських суспільно-політичних діячів Галичини і Буковини [8; 7, с.102; 10, с.69] («українські депутати, обрані до австрійського парламенту, депутати крайових сеймів та по три представники від кожної української політичної партії») [1, с.121]; дії українських парламентаріїв з Галичини і Буковини, керівників політичних партій і церковних ієрархів зі створення органу «з представницькими функціями» в межах існуючих законів [19, с.90; 20, с.136]; зібрання представників громадськості «для створення Національної ради» [18, с.123]; створення українцями, які «не були виключенням» серед поневолених імперією народів, ради, «яка повинна була стати представницьким органом

українців Австро-Угорської імперії» [6, с.82]; самоорганізація – «організувалась після припинення існування Австро-Угорської імперії» [9, с.48].

Перебіг подій 1 листопада 1918 р. подається у навчальних книгах з різним ступенем детальності. В одних йдеться лише про те, що Національна Рада домоглася згоди від австрійського уряду на прискорення передачі влади українцям, в ніч на 1 листопада зайняла своїми збройними силами Львів, згодом – Східну Галичину і проголосила ЗУНР [8, с.120; 7, с.102; 10, с.69]. В інших – про зайняття збройними загонами Національної Ради Львова, а пізніше Східної Галичини або подаються витяги з документів Української Національної Ради [11, с.109–111], з яких виводиться теза про мирний безкровний характер встановлення української влади: «українське військо повністю оволоділо містом» [9, с.49].

Ф. Турченко змальовує події детальніше: розповідає про невдалі спроби відомих галицьких діячів зустрітися з намісником Галичини для підписання маніфесту про передачу влади Національній Раді, реалізацію в ніч з 31 жовтня на 1 листопада радикальних планів молодих офіцерів, визнання влади Української Національної Ради у більшості центрів Східної Галичини й згоду австрійських влад на передачу влади [19, с.91; 20, с.136–138].

В. Даниленко, С. Гузенков, М. Колодяжний уводять до підручника поняття «листопадовий зрив», який пов'язують з незадоволеністю молодих офіцерів повільним вирішенням долі Східної Галичини, що призвела до блискавичного захоплення влади («заснувши 31 жовтня 1918 р. під австрійською владою, населення Львова прокинулося 1 листопада під владою Української Національної Ради») [6, с.82]. Н. Гупан, О. Пометун розглядають листопадові події у контексті взаємин з австрійським урядом щодо передання усєї повноти влади у Галичині: але «австрійський намісник відмовив українцям»; «українські національно-демократичні сили вирішили взяти владу у Львові збройним шляхом», що і було здійснено частинами Легіону Українських січових стрільців, це призвело до того, що «австрійський намісник, перелякавшись таких подій, передав усі владні адміністративні повноваження заступнику», а той – Українській Національній Раді [1, с.122,123]. Сам факт проголошення ЗУНР тлумачиться здебільшого позитивно, за виключенням авторів інтегрованого підручника, які у цьому побачили загрозу соборності України: «Так замість єдиної Української держави з'явилося дві, через що обидві сторони тільки програли» [18, с.123].

У підручниках зазначається, що Українська Національна Рада одразу визначила територію ЗУНР, але зроблено це по-різному: чітко окреслено землі – Східна Галичина, Лемківщина, північно-західна частина Буковини, Закарпаття [8, с.120; 7; 147]; з посиланням на документи (прокламації Української Національної Ради від 18 і 19 жовтня 1918 р. [1; 11; 19], нота В. Вільсону – про етнічні кордони [6], витяг із закону 13 листопада 1918 р. [9, с.49]); подано карти з означеними територіями ЗУНР [7, с.110; 1, с.125].

В усіх підручниках наголошується що, однією з ознак державності є державні символи, які мала ЗУНР. Ю. Теміров, Н. Темірова, І. Тодоров розпочинають ліхтарик параграфу «Національне будівництво» з основних атрибутів державності: герб – золотий лев на синьому тлі, введення власної валюти – гривні. Найчастіше згадується прапор: «Над ратушею замайорів блакитно-жовтий національний прапор» (Ф. Турченко), або «синьо-жовтий» (Н. Гупан, О. Пометун).

Питання державного суверенітету ЗУНР автори підручників розглядають у контексті взаємин з Польщею та складною міжнародною обстановкою: «Нове державне утворення зразу ж опинилося в гострому конфлікті з поляками» [20, с.136]; «у складній міжнародній ситуації», пов'язаній з підтримкою Антантою відродження Польщі як санітарного кордону між Західною Європою і більшовицькою Росією [1, с.127, 129]; одночасно з Українською утворювалася Польська держава, політичні сили якої поставили метою відродження Речі Посполитої та допомогу їм з боку Франції тощо [7]. В. Даниленко, С. Гузенков, М. Колодяжний вбачають у складності ситуації «втручання Антанти» [6, с.84,85]. І. Коляда, О. Ількова, О. Сушко – існування інших загроз: «Щойно народжена держава відразу зазнала

нападу з боку Польщі, а згодом Румунії та Чехословаччини. І внаслідок польської окупації ЗУНР було ліквідовано» [9, с.51]. Ю. Теміров, Н. Темірова, І. Тодоров пов'язують складність ситуації з політикою Польщі, у керівництва якої «прокинулися непомірні територіальні апетити»; невдалою спробою домогтися міжнародного визнання ЗУНР, «і це незважаючи на «послугу» яку ЗУНР надав Європі» – відмову Є. Петрушевича від співпраці з більшовиками, «внаслідок цього Європа уникла додаткових людських жертв, матеріальних витрат у разі можливого протистояння більшовикам» [18, с.123–125]. В. Даниленко, С. Гузенков, М. Колодяжний пояснюють байдужість інших країн тим, що «весь західний світ у цей час святкував закінчення Першої світової війни» [6, с.83]. Робиться висновок про те, що боротьба за самовизначення західноукраїнського населення завершилася створенням власної національної держави; до її будівництва було залучено багато політичних партій і рухів; у розбудові ЗУНР брали участь різні верстви населення, у тому числі національні меншини; виважена політика нової влади сприяла уникненню гострих соціальних конфліктів [1, с.126].

У характеристиці організації влади ЗУНР автори підручників уникають будь-яких класифікацій форми правління, режиму тощо. Проте вони стають зрозумілими з повідомлення про найвищі посади [8, с.120; 7, с.102]. У підручнику Ф. Турченка наголошується на створенні в ЗУНР (на відміну від УНР) у короткий термін ефективної системи управління: проведення 22–26 листопада виборів депутатів до Української Національної Ради, розгалужена і добре організована система місцевого управління, авторитетна серед українського населення [10, с.138–140].

Ю. Теміров, Н. Темірова, І. Тодоров наводять витяг з проекту державного устрою Галицької Республіки: щодо державного суверенітету, державних народностей, форми правління [18, с.128]. В. Даниленко, С. Гузенков, М. Колодяжний наголошують на успішності розбудови засад державності, згадують створення ефективного апарату, здатність партій сформувати уряд національної коаліції (без назви) [6, с.83]. Н. Гупан, О. Пометун зазначають, що лідери ЗУНР, на відміну від очільників УНР «діяли професійно, спираючись на закони», а «не захоплювались популізмом і декларативними заявами». Серед найважливіших згадуються закони про: організацію війська, адміністрацію, судочинство, громадянство, земельну реформу. Позитивно згадується зв'язок центральних і місцевих органів управління, який був укріплений проведенням додаткових виборів до парламенту [1]. С. Кульчицький, Ю. Шаповал звертають увагу на ідеологічні підвалини влади ЗУНР, які були далекими від соціалізму [11].

Суттєвих змін зазнало висвітлення внутрішньої політики ЗУНР. Якщо у пробних підручниках початку 90-х рр. ХХ ст. вона подавалася конспективно з певними наголосами: гарантування правочинності законодавства Австро-Угорщини; стосунки з комуністами, які не довіряли Національній Раді, прагнули возз'єднання Східної Галичини з Радянською Україною; зневіра і невдоволення населення внутрішньою політикою і посилення соціального напруження [8, с.121; 7, с.103], – то у наступних підручниках виклад став більш ґрунтовним і всебічним. Так, Ф. Турченко наголошує на забезпеченні соціальної стабільності завдяки проведенню аграрної реформи; приділенню уваги міжетнічним відносинам, залучення поляків до роботи у державному апараті, проект надати широкі права національним меншинам через 30% депутатських місць у парламенті [20, с.138].

Автори інтегрованого підручника в межах державного будівництва згадують створення умов для суспільного самоврядування, ухвалення законів про українське громадянство і вибори до Сейму, формування армії. Економічна політика ЗУНР спрямовувалась на вихід з кризи, «проте влада не змогла взяти під контроль видобуток нафти, що зумовило спекуляцію, інфляцію», «був прийнятий земельний закон..., але вирішення аграрного питання відкладалося до мирного часу» тощо. Зверталася увага на використання військових для «усунення конфліктів», пов'язаних з «масовим захопленням селянами поміщицьких угідь». Реформування освіти включало мовне питання: українська мова стала основною, національним меншинам дозволялося навчання рідною мовою. На підставі всього цього

робився висновок про глибокий демократизм влади, але «в цілому, незважаючи на незавершеність» урядових реформ [18, с.124]. В. Даниленко, С. Гузенков, М. Колодяжний здебільшого зосередилися на аграрному питанні, яке віднесли до організація держави, і провели паралель з УЦР, на відміну від якої Національна Рада «не була схильна до радикальних експериментів на селі», тому в основу принцип збереження приватної власності, і власне перерозподіл планувався після війни [6, с.83].

І. Коляда, О. Ількова, О. Сушко зауважують на економічному аспекті внутрішньої політики: «виведення економіки з глибокої кризи» (монополія держави на харчові продукти, заборона вивезення нафти, введення власної валюти – гривні і карбованця, відбудову залізниць). Сутність аграрної реформи автори бачать у ліквідації поміщицького землеволодіння та розподілі землі між селянами. У галузі культури – затвердження української мови державною, обов'язковість її вивчення у школах, гарантії прав національним меншинам щодо користування рідною мовою, проголошення шкіл державними і дозвіл засновувати приватні школи [9, с.49,50].

Якщо у перших підручниках лише з певною долею негативу зазначалося, що Національна Рада «поспішила зі створенням жандармерії та збройних сил – Української Галицької армії» [8, с.121; 7, с.103], то у підручнику Ф. Турченка армії відведено окремий ліхтарик «Створення Української Галицької Армії», де розкрито шляхи подолання труднощів: допомога УНР, залучення не тільки офіцерів-галичан, а офіцерів інших національностей, мобілізація і формування нових військових частин. Як результат автор називає чисельність армії 100 тисяч чоловік, з яких 40 тисяч брали участь у бойових діях [20, с.140,142]. В. Даниленко, С. Гузенков, М. Колодяжний відводять війську окремий пункт, присвячений проблемі створення армії, де відзначається серйозне ставлення до армії політиків і легковажне – військових; мобілізацію і допомогу з боку УНР кадровими офіцерами, залучення «безробітних» німецьких і австрійських офіцерів, джерела озброєння армії [6, с.83,84]. І. Коляда, О. Ількова, О. Сушко описують створення армії оглядово: створення жандармерії та УГА, загальну мобілізацію, чисельність армії, окремо згадують про 90 тис. добровольців і брак озброєння [9, с.49,51]. Н. Гупан, О. Пометун висвітлюють це питання більш детально: розуміння урядом необхідності професійної армії, створення «начальної команди» УГА з учасників Листопадового повстання, два курені Легіону УСС, до яких приєдналися робітники і патріотично налаштована молодь з Наддніпрянщини. Йдеться про проблеми армії – відсутність офіцерських кадрів, особливо штабних, стихійне створення військових частин, які мали «напівпартизанський характер і самостійно дбали про забезпечення продовольством і боєприпасами». Згадується реорганізація армії на початку січня 1919 р. та загальна мобілізація, внаслідок чого на весну 1919 р. армія налічувала 126 тис. Узагальнюючи причини поразки ЗУНР наголошують на військових невдачах через відсутність «достатньої кількості професійно підготовлених офіцерів», невиправданість спроби залучити іноземців, та й УНР через війну з більшовиками «не могла надати належної допомоги» [1, с.131].

Уже у перших підручниках йшлося про поспішне формування частини УГА з колишніх військовополонених, полк українських січових стрільців як основу УГА, зростання чисельності армії до 100 тис. чоловік внаслідок мобілізації, але «нестача зброї, військового спорядження та боєприпасів упродовж війни обмежувала можливість кількісного зростання української армії» [11, с.115].

Особливе місце у підручниках посідає тема злуки УНР і ЗУНР. Так, у 1992 р. вона пояснювалася зовнішньополітичними причинами (декларація В. Вільсона), орієнтація діячів Національної Ради на УНР, а не єдність з гетьманською Україною. Зауважено, що згідно з проголошенням В. Винниченком Універсалом, ЗУНР стала Західною областю УНР, але зберігала власні органи влади до затвердження декларації про злуку Установчими Зборами [7, с.107].

У підручнику Ф. Турченка злуці присвячено невеличкий ліхтарик, в якому йдеться про

надання ЗУНР нової назви – «ЗоУНР», міжнародну ізоляцію ЗУНР, спричиненої неспроможністю заручитися підтримкою країн Антанти через розрізненість дій делегацій УНР і ЗУНР на Паризькій мирній конференції. Увесь текст пункту підкріплює тезу про «трагізм становища» ЗУНР: «провал спроб», «особливо ворожа позиція», «закулісний торг» [20, с.139,143–144].

Ю. Теміров, Н. Темірова, І. Тодоров проводять тему об'єднання як «принципове питання для молодій республіки»: уряд Західноукраїнської Республіки «звернувся до гетьмана П. Скоропадського за підтримкою. Він пообіцяв допомогти», ««Київ важніший за Львів» – таке рішення врешті-решт прийняло керівництво Січових стрільців». Діалог з Директорією названо більш конструктивним, повідомляється про урочистий Акт Злуки (возз'єднання) ЗУНР з УНР. Крім попередніх зазначається і об'єднання військ, недовготривалість договору і робиться висновок про декларативний характер возз'єднання українських земель [18, с.123,125]. В. Даниленко, С. Гузенков, М. Колодяжний пояснюють ставлення ЗУНР до Української держави тим, що галичани вважали гетьманщину «антрактом, після якого відновиться УНР». Коротко повідомляють про переговори з Директорією, проголошення злуки УНР і ЗУНР, те, що справжнього об'єднання не відбулося і шляхи двох частин України розійшлися: «ЗО УНР самотужки боролася за своє право виживання з поляками» [6]. Цієї думки дотримуються І. Коляда, О. Ількова, О. Сушко [9, с.50]. Н. Гупан, О. Пометун пояснюють ініціативи ЗУНР щодо об'єднання намаганням «зміцнити свої позиції та реалізувати споконвічне прагнення співвітчизників поєднати українські землі». Повідомляючи про оприлюднення Акту злуки, дають емоційну оцінку його значення: «Здійснилася мрія багатьох поколінь українців про створення суверенної соборної України», але «через воєнний стан реалізувати цю акцію у подальшій розбудові з кожним днем ставало проблематичним». Зв'язок між державами характеризується як близький до конфедеративного [1, с.127–128].

С. Кульчицький, Ю. Шаповал наголошують на тому, що об'єднання ЗУНР з УНР відповідало «настрою більшості українського населення Галичини», повідомляють, що делегація ЗУНР спершу була прийнята П. Скоропадським, досягнуто домовленості щодо фінансової і військової допомоги, але «керівники ЗУНР відсахнулися від нього» після проголошення курсу на федеративний зв'язок з білогвардійською Росією, наступна делегація вже вела переговори з Директорією, яка, крім домовленостей про «злуку обох українських держав», «передала ЗУНР обіцяну гетьманом грошову субсидію, а також гармати, гвинтівки з набоями, кулемети, амуніцію, борошно та цукор». Акт злуки оцінюється як «спроба возз'єднання українських земель... приречена залишитися лише декларацією намірів» [11, с.115–117].

Окремі аспекти державотворення ЗУНР знайшли своє відображення у регіональних підручниках з історії західних областей України. Так, у Тернопільському підручнику для п'ятого класу (О. Заставецька, Б. Заставецький, І. Вітенко) наголошується, що у 1918 – 1920 рр. Тернопільщина входила до ЗУНР, а Тернопіль у 1918 р. тимчасово був центром першої української держави новітнього часу [4, с.21]. О. Шишка у підручнику з історії Львова цій темі присвятив параграф «Великий зрив», де 90% тексту присвячено Львівському повстанню. Про створення ЗУНР та її долю автор лише згадує, але всіляко підкреслює демократичність і легітимність утворення держави: скликання «української «конституанти»; «проголосили Українську державу на теренах Східної Галичини, північно-західної Буковини і Закарпаття і сформували Українську Народну Раду. На цих зборах утворилась і опозиція... виступали за злуку всіх українських земель в єдину соборну державу зі столицею в Києві» [22, с.83].

Найбільш повно державотворення ЗУНР розкрито в Івано-Франківському підручнику В. Островського, в якому «червоною ниткою» проведено лінію: станіславський період – основний в історії становлення і боротьби ЗУНР. Розповідь розпочинається з політики Австро-Угорщини та її сприйняття у Прикарпатті. Автори підручників розповідають про

створення Української національної Ради з повноваженнями парламенту, в якій брали участь прикарпатці та утворення Революційного (Військового) комітету у Коломиї. Установлення української влади у Станіславі (створення тимчасової адміністративної управи) внаслідок листопадового зриву. Спеціально виокремлюється проголошення ЗУНР на підставі Тимчасового Основного закону (затвердження державного символу і проголошення влади усього народу через обраних представників на основі загального, рівного, таємного, безпосереднього і пропорційного голосування) та перенесення столиці до Станіславу. Окремий ліхтарик автор присвятив державотворенню станісласького періоду: остаточне формування своєрідного парламенту – Української Національної Ради (президент Є. Петрушевич), уряду – Державного Секретаріату (К. Левицький, пізніше С. Голубович), коаліційного органу – Відділу (Є. Петрушевич), органів місцевого самоврядування («прибічних» і повітових рад); перебудова судової системи (О. Бурачинський), створення державної жандармерії тощо. Названо усі законодавчі акти ЗУНР: про доповнення статуту Української Національної Ради, способи оповіщення законів і розпорядків, незайманість членів Ради, скликання Сейму ЗУНР, державну мову, права громадянства на ЗоУНР, земельну реформу, удержавлення українських шкіл. Детально подано підготовку і проголошення Акту злуки УНР та ЗУНР, організацію збройних сил – створення УГА [11, с.137–146].

Про особливості державотворчих процесів часів ЗУНР на Буковині повідомляє підручник В. Федорака і Н. Черкач: з проголошенням ЗУНР «учасники Конституанти від Буковини створили у Чернівцях Український Крайовий комітет (О. Попович) як складову Української Національної Ради. У складі комітету були утворені адміністративна, фінансова, редакційна комісії та комітет оборони і міжнародних відносин. 3 листопада 1918 р. у Чернівцях відбулося Буковинське народне віче. 6 листопада крайовий комітет (О. Попович) у порозумінні з демократичною частиною Румунської національної ради (А. Ончулу) мирним шляхом перебрав владу в українській (північній) частині Буковини. Вищою законодавчою владою у краї була Українська Національна Рада (А. Артемович), вищою виконавчою – крайова адміністрація (О. Попович) Однак 11 листопада 1918 р. Румунія окупувала край. Але багато буковинців, відійшовши у Галичину, приймали участь у державотворчих процесах ЗУНР та УНР [21, с.62–64]. Автор закарпатського підручника А. Олашин, незважаючи на прорадянську спрямованість книги, висвітлює найяскравіші моменти, пов'язані з прагненням закарпатців бути у спільній українській державі: створення народних Рад і прийняття ними резолюції про приєднання краю до України; проведення Народних Зборів русинів у Хусті 21 січня 1919 р. та рішення приєднати русинські землі до України; схвалення місцевим населенням Універсалу про злиття всіх українських земель у єдину державу від 22 січня 1919 р. Окремо А. Олашин розповідає про Гуцульську республіку з центром у гірському селі Ясиня (1918 – 1919 рр.). Вищим законодавчим органом була Гуцульська Народна Рада з 42 членів, виконавчий орган – управа з 10 осіб мала 4 секції (міністерства). Передбачалося мати мирну армію з 300 – 400 воїнів-добровольців. У грошовому обігу були угорські креси й українські гривні. Прапор – синьо-жовтий. Дипломатичні зв'язки підтримувалися виключно з ЗУНР. У червні 1919 р. територія республіки була окупована Румунією, а згодом включена до складу Чехословацької республіки [15, с.163–168].

Таким чином, оцінка ЗУНР у підручниках зазнала суттєвих змін: від буржуазної республіки з антинародною владою, до державного утворення з вищим органом законодавчої влади – Національною Радою. Держава мала свою символіку, за короткий термін створила ефективну систему управління та військові частини (жандармерію та УГА). Ідеологічні засади діяльності лідерів ЗУНР були далекими від соціалізму. Акт злуки УНР і ЗУНР оцінюється як такий, що відповідав настроям більшості українського населення Галичини, реалізував прагнення українців до соборності, але відбувся у трагічній ситуації й мав декларативний характер.

Джерела та література

1. Гупан Н. М. Новітня історія України: 1914 – 1939: 10 кл.: Навч. посіб. / Н. М. Гупан, О. І. Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 340 с.: іл., карти.
2. Дорошенко Д. Історія України: З малюнками: Для школи й родини / Д. Дорошенко / Передм. та комент. В. А. Смолія і В. М. Рички. – К.: Освіта, 1993. – 238 с.: іл.
3. Дядиченко В. Історія Української РСР: Підручник для 7–8 класів восьмирічної школи / В. Дядиченко, Ф. Лось, В. Спицький / За ред. проф. Ф. Лося. – К.: Держ. учбово-пед. вид-во «Радянська школа», 1962. – 184 с.
4. Заставецька О. Рідний край. Тернопільщина. 5 клас / О. Заставецька, Б. Заставецький, І. Вітенко. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 128 с.
5. Історія України. Короткий огляд. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», АО «Тарнекс», 1991. – 63 с.
6. Історія України: Навчальний посібник для 10 класу серед. загальноосвіт. шк. / Даниленко В. М., Гузенков С. Г., Колодяжний М. М. – Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – 224 с. іл. – Укр. мова
7. Коваль М. В. Історія України. Матеріали до підручн. для 10–11 кл. середн. шк. / М. В. Коваль, С. В. Кульчицький, Ю. О. Курносов. – К.: «Райдуга», 1992. – 512 с.
8. Коваль М. В. Історія України: Пробний навчальний посібник для 10–11 класів середньої школи / [М. В. Коваль, С. В. Кульчицький, Ю. О. Курносов, В. Г. Сарбей] ; За ред. акад. АН УРСР Ю. Ю. Кондуфора – К.: Радянська школа, 1991. – 336 с.
9. Коляда І. А. Історія України (1914 – 1939 рр.). 10 клас: Пробн. навчальн. посібник / І. А. Коляда, О. Е. Ількова, О. О. Сушко ; за заг. ред. проф. Реєнта О. П. – 4-е видання, доп. і перероб. – Х.: Скорпион, 2001. – 112 с.: іл.
10. Кульчицький С. В. Історія України: Підруч. для 10 кл. серед. шк. / С. В. Кульчицький, М. В. Коваль, Ю. Г. Лебедева. – К.: Освіта, 1998. – 288 с.
11. Кульчицький С. В. Новітня історія України (1914 – 1939): Підруч. для 10-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / С. В. Кульчицький, Ю. І. Шаповал. – К.: Генеза, 2003. – 304 с.: іл., карти.
12. Кучерук О. С. Оповідання з історії України: Проб. підруч. до почат. курсу з історії України для 5 кл. серед. шк. / О. С. Кучерук ; за ред. проф. С. В. Кульчицького; упоряд. метод. апарату О. С. Кучерук і В. В. Єжов. – 2-ге вид., доп. – К.: Освіта, 1993. – 239 с. : іл.
13. Лось Ф. Історія Української РСР. Посібник для 9–10 класів середньої школи / Лось Ф., Спицький В. / За ред. проф. Ф. Є. Лося. – видання сьоме перероблене – К.: Вид-во «Радянська школа», 1974. – 192 с.
14. Лось Ф. Е. История Украинской ССР: Пособие для 9–10 классов / Лось Ф. Е., Спицкий В. Е. – Изд. 10-е, перераб. – К.: Радянська школа, 1979. – 190 с.
15. Олашин А. В. Історія Закарпаття: Посібник з краєзнавства / А. В. Олашин. – Мукачево: Карпатська вежа, 2009. – 293 с.
16. Островський В. Історія Прикарпаття: Посібник для загальноосвіт. навч. закладів / В. Островський. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – 352 с.
17. Сарбей В. Г. История Украинской ССР: Пробный учебник для 9 и 10 классов / В. Г. Сарбей, В. Е. Спицкий / Под ред. проф. В. Г. Сарбея / Пер.с укр. А. В. Ковальчук. – К.: Радянська школа, 1987. – 184 с.: ил.
18. Темиров Ю. Т. История (1914 – 1945 гг.). Интегрированный курс: Учебное пособие для 10 класса общеобразовательной школы / Ю. Т. Темиров, Н. Р. Темирова, И. Я. Годоров. – Донецк: Центр подготовки абитуриентов, 1998. – 488 с.
19. Турченко Ф. Г. Новітня історія України. Частина перша. (1917 – 1945 рр.): [Підручник для 10-го класу середньої школи] / Ф. Г. Турченко. – К.: Генеза, 1994. – 344 с. : іл., карти.
20. Турченко Ф. Г. Новітня історія України. Частина перша. 1914 – 1939. Підруч. для 10-го кл. серед. загальноосвіт. навч. закл. / Ф. Г. Турченко. – Вид.3-тє, виправл. та допов. – К.: Генеза, 2002. – 352 с.; іл.

21. Федорак В. Ф. Історія рідного краю (7–11 класи): Підручник / В. Ф. Федорак, Н. І. Черкач. – Чернівці: Прут, 2001. – 176 с.
22. Шишка О. В. Наше місто – Львів: Посібник з курсу «Львовознавство» / О. В. Шишка. – Л.: Центр Європи, 2005. – Ч. II. – 173 с.: іл.
23. Гирич І. Чи суперечить національний міф історичній правді? / І. Гирич // Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії): Зб. наук. ст. – К.: Генеза, 2000. – С.47–54.